

Wstęp

Niniejszy tom, drugi z serii wydawanej przez Koło Naukowe Edytorów działające przy Katedrze Edytorstwa UŁ, zawiera artykuły poświęcone problematyce literackich realizacji kategorii doświadczenia. W obszarze zainteresowań badawczych Autorów (członków Koła Naukowego Edytorów) znalazły się teksty poetyckie oraz prozatorskie należące do literatury polskiej i obcej. Książka zachowuje budowę dwudzielną — zawiera artykuły w języku polskim oraz ich tłumaczenia na język angielski. Układ całości jest zgodny z historycznoliteracką chronologią analizowanego materiału.

Autorów studiów i szkiców tworzących niniejszy tom połączyła chęć ukazania kategorii doświadczenia z różnych perspektyw. Zagadnienie to zostało przez nich omówione z uwzględnieniem licznych kontekstów historycznych i kulturowych. Możliwość zaprezentowania wielości ujęć tego zagadnienia sprawia, że wydaje się ono atrakcyjnym tematem naukowych eksploracji.

Według definicji encyklopedycznej termin „doświadczenie” to „spontaniczne poznanie czegoś, co istnieje. To wyrażony w sądach i zdaniach empirycznych rezultat aktu poznania, jak również stan psychiczny będący następstwem aktów doświadczenia”¹. W potocznym rozumieniu oznacza uczestniczenie w czymś i doznawanie, przeżywanie czegoś lub podleganie próbom i ich następstwom. Doświadczenie wiąże się ze „świadomą czynnością uzyskiwania informacji o jakimś przedmiocie przez jego bezpośrednie i naoczne ujęcie”². Obok zdobywanej w procesie poznawczym wiedzy teoretycznej ważną rolę odgrywają więc wrażenia i refleksje, które temu towarzyszą. Doświadczenie ma zatem wymiar zarówno intelektualny, jak i zmysłowy. Kategoria ta może być pojmowana jako zespół indywidualnych przeżyć, znanych tylko jednostce, której one dotyczą bezpośrednio, lub jako zdarzenia „obce”, przynależne jedynie do świata zewnętrznego³.

1 M.A. Krapiec, [hasło:] *Doświadczenie*, [w:] *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. II, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2001, s. 673.

2 A.B. Stepień, [hasło:] *Doświadczenie*, [w:] *Leksykon Filozofii Klasycznej*, red. J. Herbut, Lublin 1997, s. 119.

3 S. Blackburn, [hasło:] *Doświadczenie*, [w:] *Oksfordzki słownik filozoficzny*, red. J. Woleński, tłum. C. Cieśliński, P. Dziłiński i in., Warszawa 2004, s. 90.

Problematyka artykułów zamieszczonych w prezentowanym zbiorze może przybierać różne formy. W ramach prymarnego, dychotomicznego podziału na doświadczenie „wewnętrzne”, łączone semantycznie z rozumieniem, i „zewewnętrzne” obowiązują dalsze kategoryzacje: między innymi doświadczenie indywidualne — zbiorowe, graniczne, czasu i przestrzeni, ciała i płci, oraz estetyczno-poznawcze, doznawane podczas lektury poszczególnych dzieł literackich.

Rezultatem sytuacji, w których znajduje się każdy człowiek w kolejnych latach życia, są doświadczenia indywidualne, mogące stanowić swego rodzaju materiał autobiograficzny i literacki będący świadectwem przeżyć dojrzałej jednostki. Wydaje się on tym bardziej interesujący, im bogatsze jest jego źródło, na które składają się trudne, skomplikowane, prywatne, a wręcz intymne zdarzenia. Stanowią one projekcję egzystencji pojedynczego człowieka, czasem reprezentanta określonej zbiorowości. Jego doświadczenia zarysowują ogólny, zwierciadlany obraz kondycji jemu współczesnych.

Zdobywane doświadczenia wpływają na sposób pojmowania rzeczywistości, kształtują postawy i zachowania oraz motywują do aktywności. Obserwacja cudzych zdarzeń pozwala zdystansować się wobec własnych przeżyć. Pomaga spojrzeć na swoje życie pod innym kątem. Bywa, że doświadczenia zbiorowości dotyczą jednostkę. Może ona cierpieć z powodu niekorzystnej sytuacji społeczno-politycznej w kraju (przeżycia wojenne). Wtedy doświadczenia traumatyczne wzmagają nastroje patriotyczne i mogą stanowić impuls do poszukiwania źródeł tożsamości narodowej.

Doświadczenia graniczne, którym poddawani są ludzie, okazują się chyba najtrudniejsze do wewnętrznego przepracowania, szczególnie jeśli ich skutki oddziałują na osoby z kręgu najbliższej rodziny. Pewnym pocieszeniem może być świadomość, że sprawy ostateczne dotyczą każdego człowieka. Ważne jest zatem przyjęcie odpowiedniej postawy wobec spodziewanych, nieuchronnych zdarzeń. Pokora i aprobata, pomimo uzasadnionego buntu i rozgoryczenia usprawiedliwionego bezsilnością, może okazać się trafnym antidotum na wszystko to, co nieuniknione i na co nie mamy wpływu.

Doświadczenie przestrzeni i czasu wiąże się z pasją odkrywania nieznanych dotąd miejsc, jak również z wieloma okazjami do sprawdzenia się w nowych warunkach. Towarzyszą temu zachodzące niejako poza świadomością, w pewnym sensie automatycznie, porównania (i wartościowanie, ocenianie) obecnych doświadczeń z tymi zdobytymi wcześniej oraz refleksje na ogólne lub bardziej konkretne tematy, co skutkuje dokonywaniem podsumowań, a w konsekwencji promesą zmiany sposobu postrzegania poszczególnych wydarzeń z życia. W toku nabywania tego doświadczenia

następuje proces stopniowego osvajania rzeczywistości, która początkowo wydawała się obca i wroga, lub przeciwnie — zupełny brak jej akceptacji.

Sytuacje związane ze sferą uczuć, głównie z miłością i przeżyciami pośrednio jej towarzyszącymi, wpisane są w obszar doświadczeń przedstawicieli obu płci. Kobiety, z reguły bardziej emocjonalne niż mężczyźni, częściej podążają za głosem serca, ignorując możliwość racjonalnych rozwiązań. Silniej też, w myśl powszechnej opinii, eksponują potrzebę ukazywania tego, co mieści się na dnie ich duszy i chętniej podejmują próbę „wyrażania niewyraźnego”. Doświadczenia, które stawały się ich udziałem, szczególnie w minionych wiekach, wiązały się przede wszystkim z przestrzenią domową, co korespondowało ze stereotypami płci i tradycyjnym podziałem ról społecznych. Paniom, jako reprezentantkom natury, przysługiwała powinność zostania idealnymi żonami, a następnie matkami. Mężczyznom, którzy uosabiali kulturę, odpowiadał obszar zewnętrzny, wyrażany najczęściej poprzez ich działalność polityczną.

Począwszy od drugiej połowy XVIII wieku, na skutek działania czynników dynamizujących strukturę społeczną, w rodzinie polskiej zachodziły zauważalne zmiany. Ich oznaką było zyskiwanie coraz większej autonomii przez kobiety. Pod koniec XIX stulecia kształtował się (na tle emancypacyjnych ruchów kobiet) model nowoczesnego małżeństwa, którego podstawę stanowił układ partnerski. Wynikał on z potrzeby zakwestionowania tradycyjnie obowiązujących norm podporządkowania. Przejawy aktywności niewieściej, kształtowanie się nowego typu kobiecości w związku z narodzinami świadomości płci doprowadziły w drugiej połowie XIX stulecia do eskalacji postaw o charakterze mizoginicznym. Negatywne nastroje wobec kobiet wspierali filozofowie, lekarze, psycholodzy, twórcy kultury i sztuki. Zachodzące przemiany obyczajowe i ich skutki znajdowały swoje odzwierciedlenie w literaturze, tworzonej zarówno przez mężczyzn, jak i przez kobiety. Ci pierwsi, zagrożeni ekspansywną kobiecością, projektowali za pomocą figur i symboli wyobrażenia groźnej, ale i fascynującej płci przeciwnej. Kobiety natomiast odnajdywały w sztuce, zwłaszcza poezji, sposób na wyrażanie siebie, odkrywanie zakamarków własnej duszy, pragnień i obaw.

W doświadczeniu, które może być wywołane możliwością kontaktu czytelnika z konkretnym rodzajem dzieła literackiego, istotny jest strumień reakcji, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych, będących niejako następstwem „wniknięcia” odbiorcy podczas lektury w świat fikcji przynależnej danemu gatunkowi literackiemu. Ważne zatem będą uczucia, przeżycia, emocje, często sprzeczne, których doznaje, doświadcza czytelnik w kontakcie z lekturą i jej konstrukcją fabularną, oraz wartości, które ma szansę

poznać. Poprzez analizę lub śledzenie kolejnych wątków określonego dzieła, utworu poetyckiego czy prozatorskiego, w procesie obcowania z nim zyskujemy możliwość jego „współtworzenia”.

Zasygnalizowana różnorodność ujmowania kategorii doświadczenia w literaturze ma swoje rozwinięcie w cyklu artykułów składających się na niniejszy tom, który pragniemy przekazać w ręce Czytelników.

Aldona Jankowska